

***bitig* Edebiyat Fakültesi Dergisi**

bitig Journal of Faculty of Letters

(Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı
İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025)

Şahidi Döneminde Muğla (15. yy. Sonu ve 16. yy. Başı)

Melike SARIKÇIOĞLU ÖKTEN

Doç. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

msarikcioglu@mu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-7915-3285

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 21.02.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 17.03.2025

Atıf/Citation

Sarıkçıoğlu Ökten, Melike (2025), Şahidi Döneminde Muğla (15. yy. Sonu ve 16. yy. Başı), *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025, 286-298.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.
This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz

Konu Mevlevi şeyhi olan Şahidi'nin yaşadığı dönemdeki Muğla'dır. Neden bu konu önemli çünkü Muğla'da ilk mevlihaneyi açan Şahidi'nin babası Salih Hüdayi Dede olup bu bölgede Mevleviliği yayan ve yerleşmesini sağlayanın da İbrahim Şahidi olmasıdır.

İbrahim Şahidi, Muğla doğumlu olup ilk eğitimini babasından almış, devamında da önce İstanbul'a giderek Fatih medresesinde sonra Bursa'ya geçerek Yıldırım medresesinde eğitim alıp Muğla'ya geri dönmüştür. Mevlâna Celaleddin Rumi'nin soyundan gelen Paşa Çelebi'ye ve Divane Mehmed Çelebi'ye bağlanmıştır. Divane Mehmed Çelebi'nin ölmesinden sonra Muğla mevlihanesinin şeyhliğine yükselmiştir. Kendisinin döneminde Mevlevilik, Muğla'nın köylerine kadar yayılmıştır. İbrahim Şahidi, Mevlevi şeyhi olmasının yanı sıra iyi bir müfessir, şair ve şârihtir. Yaşamı sürecinde birçok eser ortaya koymuştur.

Muğla mevlihanesinin diğer önemli bir özelliği de Anadolu'da ilk açılan Mevlevihanelerden biri oluşudur. Anadolu'da Mevleviliğe bakıldığında Selçuklular döneminde başlamış, Osmanlı döneminde de yaygınlaştığı görülür. Mevlâna Celalettin Rumi'den sonra oğlu Sultan Veled ve onun oğlu Arif Çelebi tarafından Mevlâna'nın düşünceleri sistemleştirilerek kendine özgü kuralları olan bir tarikat ortaya konmuştur. Muğla'da Mevlevilik Menteşe beyliği döneminde Arif Çelebi tarafından yayılmaya başlamıştır. Mevleviliğin bu bölgede kurumsallaşması ve Mevlevihanenin açılışı da Osmanlı döneminde İbrahim Şahidi'nin babası Salih Hüdayi (1383-1480) zamanındadır. İbrahim Şahidi'nin yaşadığı Muğla şehrine baktığımızda bu bölgenin çok eski bir yerleşim yeri olduğu görülür. Arkeolojik kazılar, yerleşim yeri olarak bu bölgeyi MÖ 3000 yılına kadar tarihlendirmektedir. Yörenin siyasi tarihine bakıldığında Hititliler, Karyalılar, Persler, İskender, Roma ve Bizans imparatorluğu, Abbasiler, Selçuklu devleti, Menteşe beyliği ve Osmanlı devleti şeklinde birçok devletin yönetiminde kaldığı görülür. Menteşe olarak isimlendirilecek bu bölge Osmanlı devletinde Anadolu Beylerbeyliğine bağlı, merkezi Muğla olan bir sancak olmuştur. Osmanlı devleti döneminde Muğla'nın şehir olarak ön plana çıkmasının en büyük sebebi de 13.yy'dan itibaren idari görevler üstlenmiş olmasıdır. İdari merkezin Muğla olması buranın sosyal-kültürel yapısının gelişmesini sağlamıştır.

Bu makalede önce İbrahim Şahidi'nin hayatı, Mevleviliğin Anadolu ve Muğla'da yayılışı konusunda kısa şekilde bilgi verilerek asıl konu olan Şahidi'nin yaşadığı dönemdeki Muğla anlatımına geçilmiştir. Muğla'nın çok eski bir yerleşim yeri oluşu, konumu, şehirleşmesi, mahalleleri, evleri, caddeleri, hanları, kervansarayları, camileri, medreseleri, nüfusu, ekonomisi hakkında bilgi verilerek Şahidi'nin nasıl bir Muğla'da yaşadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Şahidi, Mevlevilik, Muğla.

Muğla in The Period of Şahidi (Late 15th Century and early 16th Century)

Abstract

This study focuses on the city of Muğla during the lifetime of İbrahim Şahidi, a significant figure in the spread and institutionalization of Mevlevism in the region. The importance of this subject lies in the foundational role played by Şahidi's father, Salih Hüdayi Dede, who established the Muğla Mevlevihane, and in Şahidi's contribution to the dissemination and establishment of Mevlevi practices throughout Muğla and its surrounding villages.

Born in Muğla, İbrahim Şahidi received his initial education from his father before continuing his studies at the Fatih Madrasa in Istanbul and later at the Yıldırım Madrasa in Bursa. Upon returning to Muğla, he became affiliated with Paşa Çelebi, a descendant of Mevlâna Celaleddin Rumi, and Divane Mehmed Çelebi. Following the latter's death, Şahidi became the sheikh of the Muğla Mevlevihane. Alongside his role as a Mevlevi sheikh, he was a prolific writer, poet, and commentator, producing numerous works throughout his life.

An important aspect of the Muğla Mevlevihane is that it was among the first Mevlevihanen established in Anatolia. While Mevlevism began spreading during the Seljuk period, it became institutionalized during the Ottoman era. The thoughts of Mevlâna were systematized by his son Sultan Veled and his grandson Arif Çelebi, who established a structured order. In Muğla, Mevlevism began to take root during the Menteşe Principality, with its formal institutionalization occurring during the Ottoman period under Salih Hüdayi's leadership (1383–1480).

The article also contextualizes Muğla as a historical settlement, with archaeological evidence dating habitation back to 3000 BC. Politically, the region witnessed the rule of several civilizations, including the Hittites, Carians, Persians, Alexander the Great, the Roman and Byzantine Empires, the Abbasids, Seljuks, the Menteşe Principality, and finally, the Ottoman Empire.

During the Ottoman period, Muğla became the administrative center of the Menteşe Sanjak, which significantly contributed to its socio-cultural development.

The main reason why Muğla came to the forefront as a city during the Ottoman period was that it had assumed administrative functions since the 13th century. In this article, we will first give some brief information about the life of İbrahim Şahidi, the spread of Mevlevism in Anatolia and Muğla, and then describe the main subject, Muğla during Şahidi's lifetime. By giving information about the fact that Muğla is a very old settlement, its location, urbanisation, quarters, houses, streets, inns, caravanserais, mosques, madrasas, population and economy, it tries to reveal what kind of Muğla Şahidi lived in.

Keywords: Şahidi, Mevlevilik, Muğla.

Giriş

İbrahim Şahidi 1470 yılında Muğla'da doğmuştur. Babası Muğla mevlevihanesinin şeyhi Salih Hüdayi Dede'dir. İlk derslerini babasından alan Şahidi, onu erken yaşta kaybetmiştir. Okumaya devam etmek isteyen Şahidi on sekiz yaşına geldiğinde önce İstanbul'a giderek Fatih medresesinde sonra Bursa'ya geçerek Yıldırım medresesinde eğitim alıp Muğla'ya geri dönmüştür. Muğla'da Şeyh Bedreddin'e, Lazkiye'de Mevlevi şeyhi Fani Dede'ye, ardından Mevlâna Celaleddin Rumi soyundan gelen Paşa Çelebi'ye ve Divane Mehmed Çelebi'ye bağlanmıştır. Şahidi müfessir ve muhaddisliğinin yanı sıra mesnevi şairi ve şârihidir. Şeyhi Divane Mehmed Çelebi'nin vefatının sonra Muğla mevlevihanesinin şeyhliğine yükselmiştir. Her yıl şeyhinin Karahisar'daki kabrini ziyarete giden Şahidi son seferinde burada kalarak 1550'de 82 yaşında vefat etmiş ve şeyhinin ayak ucuna gömülmüştür (Açık Önkaş, 2012, s. 28-32; Çıpan, 2014, s. 11-19; Şimşekler, 1998, s. 4-19). Yaşamı boyunca şeyhlik görevi dışında herhangi bir resmi bir görevi olmamıştır. Şiirleri hakkında iki görüş vardır. Birincisi şiirlerini Mevleviliği yaymak ve anlatmak için yazdığından dolayı sanat yönünün zayıf olduğudur. İkincisi ise üslup, vezin hakimiyeti, kelime zenginliği ve deyimler yönünden şiirlerinin başarılı olduğudur (Çıpan, 2014, s. 32; Şimşekler, 1998, s. 27-30). İbrahim Şahidi, *Tuhfe-i Şâhidî, Gülşen-i Tevbid, Gülşen-i Vahdet, Gülşen-i Esrâr, Gülşen-i İrfân, Mevlîd, Gülistan Şerbi, Sobbet-nâme, Müşâbedat-ı Şâhidîyye, Tıraşnâme ve Risale-i Afak-u Enfus, Divan, Işk-nâme* olmak üzere 12 eser ortaya koymuştur (Nalçakar, Ülger, Şimşekler, 1998, s. 40-51; Çıpan, 2014, s. 51). Şahidi samimi bir Mevlevi olup onu yaymak için ciddi çabalar sarf etmiş tasavvuf ehli bir kişidir.

Anadolu'da Mevleviliğin Türkiye Selçukluları döneminde temellerinin atıldığı, Osmanlı Devleti döneminde ise geniş bir alana yayılma imkânı bulduğu gözlemlenmektedir. Mevlâna Celalettin Rumi'nin 1273'te ölümünden sonra oğlu Sultan Veled ve onun halefi Arif Çelebi tarafından Mevlana'nın düşünceleri sistemleştirilerek kendine özgü kuralları olan merkezi Konya'da bir tarikat kurulmuştur. Sultan Veled'in çabalarıyla Mevlevilik Anadolu'da yayılmıştır (Küçük, 2006, s. 80, 81; Peçinkaya Yıldırım, 2022, s. 16; Göyünç, 1991, s. 352; Erdem, 1995, s. 398-405). Sultan Veled'den sonra yerine geçen oğlu Arif Çelebi Mevleviliği daha kurumsallaştırarak teşkilatlandırmıştır (Gölpınarlı, 1963, s. 71, 85-100). Mevlevilik adabları ve ritüelleri 1421-1460 tarihleri arasında kesin şeklini almıştır (Peçinkaya Yıldırım, 2022, s. 22; Gölpınarlı, 1963, s. 5-151).

Mevleviliğin, Muğla'ya nasıl ve ne zaman ulaştığına bakıldığında Menteşe beyliği 1282-1320 döneminde Arif Çelebi tarafından yayılmaya başlamıştır. Menteşe beyi olan Mesud beyi, Arif Çelebi ziyaret etmiş. Bu ziyarette Mesud Bey en güzel şekilde Arif Çelebi'yi ağırlayarak kendisinin ve oğlu Orhan beyi mürid olarak kabul etmesini istemiştir (Uykucu, 1983, s. 63). Mevleviliğin bu bölgede kurumsallaşması da Osmanlı döneminde Salih Hüdayi (1383 - 1480) zamanındadır. Onun halefi olan İbrahim Şahidi (1470-1550) döneminde de Mevlevilik halk arasında yaygınlaşmıştır

(Peçinkaya Yıldırım, 2022, s. 42). Şahidi'nin Gülşen-i Esrar isimli eserinde sadece Muğla merkezde değil en ücra köylerine kadar mevlevihanelerin açıldığı görülür (Göyünç, 1991, s.355). İbrahim Şahidi'den sonra oğlu Şuhudi (.../1591) görevi devralmasıyla Muğla'da köklü bir Mevlevi kültürü oluşmuştur (Açık Önkaş, 2012, s. 14). Muğla mevlevihanesi Anadolu'da kurulan 1453-1474 ilk mevlevihanelerden biri olması açısından da önemlidir (Açık Önkaş, 2012, s. 20). Günümüzde bu mevlevihane cami olarak kullanılmakla beraber sema alanı korunmuştur.

Muğla mevlevihanesine bakıldığında Hüdayi Dede'nin Fatih Sultan Mehmet'in icazeti ile hocası Seyyid Kemaleddin'in kabrinin bulunduğu yer kendisine Mevlevi zaviyesi olarak bağışlanmıştır. Mevlevihane 1453-57 yılları arasında Cami-i Kebir mahallesinde semahane, cami, türbe, sessizlik odaları şeklinde yapılmıştır. Hüdayi Dede'nin vefatıyla ilerleyen zamanda yerine oğlu İbrahim Şahidi geçmiştir (Peçinkaya Yıldırım, 2022, s. 43-56).

Şahidi Zamanında Muğla

İbrahim Şahidi'nin yaşadığı Muğla şehrine baktığımızda bu bölgenin çok eski bir yerleşim yeri olduğu görülmektedir. Arkeolojik kazılar, yerleşim yeri olarak bu bölgeyi MÖ 3000 yılına kadar tarihlendirmektedir (Buluç, 2006, s. 1-10; Kahraman, 2018, s. 41). Yörenin siyasi tarihine bakıldığında Hititliler, Karyalılar, Persler, İskender, Roma ve Bizans imparatorluğu, Abbasiler, Türkiye Selçuklu Devleti, Menteşe beyliği ve Osmanlı devleti şeklinde birçok devletin yönetiminde kalmıştır (Sevin, 1982, s. 214-359; Kütükoğlu, 2010, s. 11-12; Kahraman, 2018, s. 92-93; Satı, 2013, s. 18; Gökmen, 2012, s. 77; Akça, 2021, s. 1-3). Bölgenin şehirleşme kültürüne baktığımızda da doğal olarak burada hüküm süren devletlerin kültürlerinden etkilendikleri görülür (Kuban, s. 53-73). Örneğin Helen kültürünün şehirleşme alanında bu bölgeyi daha iyi kontrol altında tutabilmek için küçük yerleşim yerlerinden insanları göç ettirerek agorası, tapınağı, tiyatrosu olan planlı büyük yerleşim merkezleri kurmuşlardır (Sevin, 1982, s. 322; Balamir, 2010, s. 15-16; Kahraman, 2018, s. 95-96; Tosun, 1979, s. 7-8). Roma dönemine bakıldığında yolların güvenliği sağlanarak yeni yol şebekeleri yapılarak iç bölgelerde yeni şehirlerin kurulması sağlanmıştır (Sevin, 1982, s. 355, 356; Kahraman, 2018, s. 98). Bölgenin Türk hakimiyetine girmesiyle de merkezinde cami olan Türk-İslam şehirleşme modeli başlamıştır.

Menteşe olarak isimlendirilecek bu bölge 11-13. yy'dan itibaren Türkleşmiş, Selçuklu devleti ve Menteşe beyliği döneminden sonra 1424 tarihlerinde tamamen Osmanlı devleti hakimiyetine girmiştir. Osmanlı devletinde bu bölge Anadolu Beylerbeyliğine bağlı, merkezi Muğla olan bir sancak olmuştur (Mete, 2004, s. 23-26; Faroqhi, 2006, s. 18-30). Osmanlı devleti döneminde Muğla'nın şehir olarak ön plana çıkmasının en büyük sebebi de 13. yy'dan itibaren idari görevler üstlenmiş olmasıdır (Kahraman, 2018, s. 136). Muğla'nın sancak merkezi olmasıyla buraya yönetici olarak şehzadeler atanmıştır. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Alemşah gibi (Uykucu, 1983, s. 70-71)

buraya idareci olarak atanan fakat bu bölgenin gelirinin az olması ve merkeze uzak olmasını ifade ederek gelmeyen şehzadeler de vardır. Bunlardan biri Yavuz Sultan Selim'dir. Muğla, merkezden atanan sancak beyleri tarafından yönetilmiş sonra emekli paşalara arpalık olarak verilmiş devamında mütesellimler ve muhassıllar tarafından idare edilmiştir. İdari merkezin Muğla olması buranın sosyal-kültürel yapısının gelişmesini sağlamıştır (Mete, 2007, s. 377).

Muğla'nın yer aldığı coğrafi konuma bakıldığında dağların denize dik uzandığı ve denizden uzak iç bölgelerde karstik tabanlı çöküntü ovaların bulunduğu bir yerdir. Muğla Kızıldağ, Karadağ, Asar ve Yılanlı dağları ile çevrelenmiş (Koca, s. 220), kuzey kenarında iki tarafından dere akan bir dağın üzerinde yer alan bir kalenin güvencesinde kurulmuştur (Mete, 2004, s. 6-10, 28). Bölgede güvenliğin sağlanması ile 14.yüzyılın ilk yarısından sonra şehir surların dışında yayılmış ve engebeli yol yapısının hâkim olduğu, merkezde caminin yer aldığı bir Türk-İslam şehri görünümü almaya başlamıştır (Mete, 2004, s. 30-33; Koca, s. 220-221; Satı, 2013, s. 27). Şehrin şekillenmesinde en önemli unsur iki tarafından akan derelerdir. Bu derelerden biri Basmacı Deresi (Tabakhane Deresi) şehrin batısında yer almakta ve şehrin ovada ilk kurulduğu yer bu derenin iki yanındır. İkinci dere de Karamuğla Deresi (Sekibaşı Deresi)'dir (Koca, s. 220-221; Kahraman, 2018, s. 127).

Şahidi'den önceki döneme bakıldığında örneğin 1332-33 yıllarında İbn Battûta'nın verdiği bilgidен yola çıkılarak Muğla'da bir zaviye olduğunu fakat şehrin şekillenmesinde ana faktör olan bir ulu caminin olmadığı görülür. Buradan bu dönemde şehrin henüz ulu camisi olmayan ama zaviye ve mescitler çevresinde mahallelerin oluşmaya başladığı bir fiziki yapıya sahip olduğu söylenebilir. Muğla'da 1344 yılına gelindiğinde Menteşe beyi İbrahim Bey tarafından yaptırılan Ulu cami vardır (Eroğlu, 2011, s. 112). Bu camiye bağlı Cami-i Kebir adında medresesinin bulunduğu bazı kaynaklarda geçmesine rağmen günümüze adı geçen medrese ulaşamamıştır (Ekmekci, 2014, s. 20; Akgünlü, 2008, s. 8-9). Ulu cami zaman içerisinde şehrin merkezi olmuştur (Mete, 2004, s. 33; Yücel, 2018, s. 12). 15. yy. sonlarına doğru şehrin güney ucunda Hacı Müslühiddin'in yaptırdığı külliye ve bu külliye de yer alan Kurşunlu cami ve çevresi zaman içinde şehrin ikinci meydanı haline gelmiştir (Eroğlu, 2011, s. 138; Uykucu, 1983, s. 82; Mete, 2004, s. 34; Ekmekci, 2014, s. 26-27; Akgünlü, 2008, s. 8; Çakmak, 2013, s. 30-45). Şehrin yerleştiği fiziki dokusundan dolayı da başka meydanı olmamıştır. Ancak mescitlerin bulunduğu bölgelerde zaman içerisinde küçük meydancıklar oluşmuştur (Mete, 2004, s. 35).

Şehir içerisine baktığımızda kuzeyden güneye doğru inen dere etrafında şekillenen şehrin, merkezinde yer alan sosyal ve ekonomik alanından sonra (Mete, 2004, s. 35) ve genellikle cami etrafında yer alan ve onların isimleri ile anılan mahallelerden oluştuğu görülür. Örneğin Menteşe beyi İbrahim Bey tarafından 1344/5 yaptırılan camiye Cami-i Kebir denmiş yer aldığı mahalleye de Cami-i Kebir mahallesi olarak adlandırılmıştır (Kütükoğlu, 2010, s. 18). Muğla'nın en eski ve nüfus

bakımından en büyük mahallesidir. Mahallede yer alan Cami-i Kebir, Menteşe oğlu İbrahim Bey tarafından yaptırıldığından cami onun lakabı olan Emir Küçük lakabıyla da adlandırılmıştır (Akgün, 2008, s. 8; Çakmak, 2013, s. 19-29). Ayrıca cami, Yeni cami ve Elvan Bey camisi olarak da isimlendirilmiştir (Uykucu, 1983, s. 84). Hacı Müslihiddin mahallesinin kuruluş tarihi kesin bilinmemekle beraber burada 1532 tarihli Şücaoğlu Hacı Müslihiddin'e ait bir külliye vardır ve bu külliye çevresinde zaman içinde mahalle ve meydan oluşmuştur. Kara Memi mahallesi günümüzde Kara Mehmet olarak geçmektedir. Bu mahallenin kuruluşu da 16.yüzyıldır (Akgün, 2008, s. 9). Emir Küçük mahallesi Menteşe oğlu İbrahim beyin valilik yaptığı dönemde ona izafeten adlandırılan bir mahalledir (Akgün, 2008, s. 10). Şehrin güneyinde yer almaktadır (Kütükoğlu, 2010, s.18). Hacı Beyazıt mahallesinin kuruluşu Yavuz Sultan Selim'e kadar dayandırılmaktadır. Orta mahalle, Saburhane camisinin sol tarafında kurulmuştur. Hacı Rüstem mahallesi bir mescit etrafında yer almıştır. Bali Hoca mahallesi, kendi adına cami yaptırarak ev vakfeden Bali Hoca adına kurulmuş bir mahalledir (Akgün, 2008, s. 10). Kerameddin mahallesi, bu mahalle de Muğla'nın en eski mahallerinden biridir. Yavuz Sultan Selim'e kadar dayandırılmaktadır ve diğer bir ismi de Mescid-i Bazirgablardır (Akgün, 2008, s. 11). Tabakhane deresinin batısında yer almaktadır (Kütükoğlu, 2010, s. 18). Şeyh Bedreddin mahallesi, Şeyh camisi etrafında kurulmuştur (Akgün, 2008, s. 11). Cami tahminen 15.yüzyılın ikinci yarısında yapılmıştır (Uykucu, 1983, s. 83; Çakmak, 2013, s. 60). Cami-i Kebir'in güneyinde yer almaktadır (Kütükoğlu, 2010, s. 18). Bu mahallerin yanı sıra, Yaka, Densed (Deksed-Densid), Ahmet Hoca mahalleleri vardır (Yazıcı,2002, s. 41). Aynı mahaller varlıklarını 19. yüzyıla kadar devam ettirmişler (Kütükoğlu, 2010, s. 18) ve bu dönemde bu mahallelere gayri müslim mahalleleri de eklenmiştir (Mete, 2004, s. 36). 1517 ile 1583 tarihleri arasında mahallerdeki hane sayısına bakıldığında Cami-i Kebir 1517'de 77 hane 1562-3'de 82 hane, 1583'te 97 hane, Hacırüstem 1517'de 44 hane, 1562-3'de 48 hane, 1583'de 57 hane, Emir Küçük 1517'de 55 hane, 1562-3'de 37 hane, 1583'de 51 hane, Bali Hoca 1517'de 44 hane, 1562-3'te 28 hane, 1583'de 41 hane, Kara Memi 1517 63, 1562-3 29, 1583'de 36 hane, Kerameddin 1517'de 50 hane, 1562-3'de 37 hane, 1583'de 52 hane, Emirbeyazıt 1517'de 39 hane, 1562-3'de 31 hane, 1583'de 37 hane, Şeyhbedreddin 1517'de 71 hane, 1562-3'de 54 hane, 1583'de 101 hane vardır (Akgün, 2008, s. 15-16; Kahraman, 2018, s. 233; Gökmen, 2012, s. 78-79). Genel olarak 1562-3 tarihinde hane sayılarında düşüş, 1583 tarihinde de artış olduğu söylenebilir. Muğla'nın 16. yüzyıldaki nüfusuna genel olarak bakıldığında her bir hane beş kişi kabul edilerek tahminen 1517'de 2950-2965, 1562'de 2870-2900, 1583'te 3125-3600 kişidir (Kahraman, 2018, s. 151; Gökmen, 2012, s. 79; Akgün, 2008, s. 13).

Mahallelerde yer alan evlere bakıldığında evleri şekillendiren etkenlerin doğa, sosyal, ekonomik şartlar ve din olduğunu söyleye biliriz. Evlerin zemin katları taş, üst katların dışı taş içi ahşaptan

yapılmıştır (Aksoy-Akpınar, 2011, s. 131). Muğla evinin üç tarafı sağır, bir tarafı açık ve genellikle sofalıdır. Sağır cephelerde pencerenin olmaması veya pencerenin göz hizasından yukarıda olması evin dışarıdan iç kısmının görünmesinin istenmemesinden dolayıdır. Amaç mahremiyeti korumaktır. Pencerelemin olduğu sofa kısmından merdivenle çıkılmakta olup bahçe içerisinde (Kahraman, 2018, s. 219; Yücel, 2018, s. 113). Evin avlusunda banyo, tuvalet, ahır, kümes, açık mutfak ve çamaşır yıkamak ve kışlık hazırlık yapmak için kullanılan alan vardır (Aksoy-Akpınar, 2011, s. 131-133). Ayrıca evlerin avlusunda su kuyusu ve su havuzu vardır. Bu sular Tabakhane deresi şehre ulaştıktan sonra künkler içine akmaktadır. Bu künklerin bulunduğu yerde aralıklarla kuyular açılmış ve su temin edilmiştir. Bu durum, evlerin Tabakhane deresi boyunca uzanmasına neden olmuştur. Bu dönemde evlerin çatısı düz toprakla örtülmüştür (Kahraman, 2018, s. 218).

İnsanların geçim kaynakları da evlerin mimari özelliklerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Örneğin, Müslüman halk genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraştığından dolayı bahçeden sokağa açılan kapılar hayvanlarının geçmesini sağlayacak kadar geniş ve yüksektir. Bu tür kapılar kuzulu kapı olarak adlandırılmıştır. Kapı iki kanatlı olup bir kanadında “kuzu” adı verilen daha küçük bir kapı vardır. Ekonomik faaliyetlerin Muğla evleri üzerindeki etkisine bir diğer örnek ise, Muğla evlerinde kullanılan harçta yöre halkının besledikleri keçilerin kıllarını doğal bir izolasyon malzemesi olarak kullanılmış olmasıdır (Kahraman, 2018, s. 220-221). Muğla evleri ilk zamanlarda tek katlı ve tek odalı iken zamanla ihtiyaca binaen iki katlı ve çok odalı olarak genişlemiştir (Yücel, 2018, s. 108). Odalara ihtiyaca göre dolaplar ve gözler yapılmıştır (Tosun, 1979, s. 28). Ayrıca her ev bir diğer evin manzarasını kapatmayacak ve güneşten en iyi faydalanacak şekilde inşa edilmiştir (Yücel, 2018, s. 110).

Muğla şehrindeki cadde ve sokaklara bakıldığında şehrin bulunduğu konuma göre şekillendiği görülür. Buna göre, cadde ve sokaklar birbirine yatay olarak uzanan kıvrımlı olup ve genişlikleri sabit değildir (Yücel, 2018, s. 109). Sokakların genişlikleri genelde yük taşıyan hayvanların geçebileceği genişliktedir. Yollar cami ve pazarın bulunduğu merkezden çevreye doğru uzanır ve yolların büyük bir kısmı çıkmaz sokaktır. Sokak dokusu büyük taşların ortada küçük taşların kenarlara doğru ve yağmur sularını ortaya toplamak için meyilli bir şekilde dizilmesiyle oluşmuştur (Mete, 2004, s. 39).

Şehrin ekonomik merkezi Ulu cami çevresidir. Sınai tesislerinden tabakhane Ulu caminin hemen karşısındaki yoldadır. Derilerin tabaklanması esnasında bol miktarda suya ihtiyaç vardır. Bu su ihtiyacı, Muğla’da Tabakhane deresinden karşılanmıştır. Onun dışında hayvan postları ve derinin üretiminde ihtiyaç duyulan palamut ve çam kozalakları Muğla şehrinin etrafındaki köylerden rahatlıkla karşılanmaktadır. Burada çarşının dokusu içerisinde Evliya Çelebi’nin 1671 tarihli verdiği bilgiye göre derenin iki yanında sıralanmış dükkanlar ve yolları birbirine bağlayan yedisi ağaçtan,

altısı taştan mamul on üç köprü vardır (Mete, 2004, s. 40). Diğer sınai üretim yeri mumhanelerdir. Baldan çıkan balmumunun işlenmesi için çeşitli yerde kurulmuştur (Uykucu, 1983, s.116). Dokumacılık faaliyetleri şehirdeki ilk sanayi faaliyetlerinden olup, 20. yy'ın ortalarına kadar küçük ölçekli ve genellikle halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmıştır. Dokunan kumaşlar pamuk, ipek ya da keçi kılından olmaktadır. Hemen hemen her evin bahçesinde ipek böceğinin ihtiyacı olan dut ağaçları vardır. Elde edilen pamuk ve ipek dokuma tezgahlarında işlenmiştir (Mete, 2004, s. 40). Fakat halkın temel geçim kaynağına baktığımızda dönemin tahrir defterlerinden çıkarılan sonuç tarım olduğudur (Faroghi, 2006, s. 22). Yetiştirilen ürünlere bakıldığında buğday, arpa, keten, pamuk, çavdar, darı, susam, nohut, mercimek, bakla, fasulye, zeytin, üzüm, kiraz, incir, ceviz, badem, kestane, turunçgillerdir (Uykucu, 1983, s. 113). Yetiştirilen zeytin ve susama bağlı olarak yağhaneler ve tahinhaneler yapılmıştır (Uykucu, 1983, s. 116). Hayvancılığa bakıldığında genelde halk kendi ihtiyacı için hayvan beslendiği söylenebilir. Bununla beraber bu dönemde de arıcılığın gelişmiş olduğu devletin bal öşrü adı altında özel vergi almasından çıkarılabilir (Uykucu, 1983, s. 114).

16.yy'da Muğla'da iki tane kervansaray vardır. Kervansarayların şehrin hangi mevkide olduğu belirtilmemesine rağmen bir tanesinin bitişiğinde dükkanların 3 tanesinin kervansarayın masraflarına vakfedilmesinden çarşıya yakın olduğu düşünülmüştür. Tahminen Yağcılar hanı ile Koca hanın bu iki kervansarayın yerine yapıldı düşünülmektedir (Mete, 2004, s. 41). Ya da yapıların ilk hali olduğu söylenebilir. Diğer bir ticari yapı olan bedesten Muğla'da yoktur (Mete, 2004, s. 42). Muğla şehrinde farklı zaman ve mekanlarda ön plana çıkmış arasta vardır. Burası Ulu cami ile Kurşunlu cami arasındaki kuzey-güney eksenini boyunca uzanan sahadır (Akça, 2002, s. 189). Döneminde Muğla'nın en önemli ticaret merkezidir. Arasta, meslek gruplarına göre Demirciler arastası, Bakırcılar arastası, Ayakkabıcılar arastası gibi sınıflandırılmıştır (Yücel, 2018, s. 102).

Şehrin unsurlarından olan hamamlara bakıldığında bu dönemde Muğla'da iki hamam vardır. Birincisi Evliya Çelebi'nin Hamam-ı Cedid olarak isimlendirdiği sancak beyi olan Elvan Bey tarafından yaptırılan Elvanbey hamamıdır (Yazıcı, 2017, s. 8; Eroğlu, 2011, s. 142). Vakıf hamamı olan Elvanbey hamamının yapılış amacı ise Ulu caminin bakım ve onarım masraflarını karşılamaktır. Hamam Şeyh mahallesi General Mustafa Muğlalı caddesinde yer almaktadır (Yücel, 2018, s. 100). İkinci hamam da Emirbeyazıt mahallesi Sekibaşı caddesinde yer alan Sekibaşı hamamıdır. Hamamın yapılış tarihi 15.yüzyıldır (Yücel, 2018, s. 99). Su kaynağı ile bağlantılı olarak bu dönemde çarşı, pazar ve mahalle aralarında çeşmeler vardır ve bu çeşmelere su, derelere bağlı olarak künklerle getirilmiştir (Mete, 2004, s. 44).

Şehrin fiziki yapısını oluşturan unsurlar arasında olan eğitim kurumlarına bakıldığında 16. yüzyılda Muğla'da bir medrese ve iki muallimhane vardır (Karaçay-Kocaoğlu, 2019, s. 80-84). Hacı

Müslihiddin külliyesi içinde yer alan ve 30 odalı olduğu kaydedilen medresedir. İki muallimhaneden biri Hacı Beyazıt mahallesinde diğeri Sufi Hüseyin mahallesindedir. 16.yüzyılın sonlarında yapılan Şahidi muallimhanesi de vardır (Mete, 2004, s. 44).

16.yüzyıl şehrin fiziki yapısında olan diğeri bir unsur da zaviyelerdir. Bu dönem Muğla’da beş tane zaviye vardır. Bugün Şahidi cami olarak bilinen Seyyid Kemal zaviyesidir (kaleye yakın yerde) (Uykucu,1983, s. 85). Bu zaviye zaman içerisinde camiye dönüşmüştür. Şemseddin zaviyesi, Pisili Hacı Sufiyanesi, Emir Küçük mahallesinden uzakta yapılmışlardır. Ahi Sinan zaviyesi yerini tespit edilememiştir (Uykucu, 1983, s. 85; Mete, 2004, s. 46-47). Bayramiye hangahı Emir Beyazıt mahallesindedir. Camiye dönüşmüştür (Uykucu, 1983, s. 83). Bu zaviyeler içerisinde fiziki yapısı ile ilgili kısmen bilgi sahibi olunan Şemseddin zaviyesi vardır (Uykucu, 1983, s. 85). Zaviyenin bitişiğinde üç oda, bir sofa, bir ahır kayıtlıdır (Mete, 2004, s. 46-47).

Muğla’da o dönem için de ulaşım bakıldığında bölgenin coğrafi konumu ve şartlarından dolayı karayolu ulaşımı oldukça zor olup vadiler yol olarak tercih edilmiştir. Bu yollar Menteşe dağları arasında kuzeybatı-güneydoğu istikametinde yer almıştır. Muğla şehrinin iletişim içinde olduğu başlıca şehirler, bu yol üzerinde olan yerleşmeler olmuştur.

Muğla’nın 15. ve 16. yüzyılda ticaretine bakıldığında da kırsal ticaretin geliştiği söylenebilir. Bunun da nedeni bulunduğu coğrafi konumudur (Satı, 2013, s. 27; Yazıcı, 2002, s. 1). Bu durum şehrin çok yavaş gelişmesine neden olmuştur (Satı, 2013, s. 27). 19. yy’a kadar, Muğla’dan geçen kervan yolları Aydın-Çine-Yatağan’a, Yatağan’dan Milas’a oradan da Güllük limanından İzmir’e ulaşmıştır. Diğeri bir güzergâh Muğla merkezden geçen Tavas-Denizli güzergahıdır. Deve kervanları bugünkü Sekibaşı sokağından şehre girerek Yağcılar hanı ve Koca han da konakladıktan sonra Yılanlı dağı yolu üzerinden Tavas’a oradan da Denizli’ye ulaşmışlardır. Muğla’dan çevreye uzanan diğeri iki yol Muğla-Gökova ve Muğla Ortaca yoludur (Satı, 2013, s. 27-34).

Sonuç

Muğla 13. yüzyıl ile 14. yüzyıllarda mescitlerle adlandırılmış mahalleden oluşmuştur. Bu da bize bu bölgede İslam kültürünün yerleşmeye başladığını göstermektedir. Özellikle beylik döneminde Mevlevilik ön plana çıkmış ve Osmanlı döneminde de bölgede yayılarak etkisini devam ettirmiştir. Şahidin yaşadığı dönemde Muğla'ya bakıldığında şehir unsurlarını taşıyan, külliyesi olan bu külliyeyle bağlı cami, medrese, muallimhanesi olan, kendisine yetecek kadar sanayisi olan, kırsal ticareti olan, kervansarayı, hamamı olan bulunduğu konum açısından çevresindeki şehirlerle iletişim içerisinde olan yavaş gelişen bir yerleşim merkezi olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Açık Önkaş, N. (2012). *Muğlalı İbrahim Şahidi*. Muğla Valiliği.
- Akça, B. (2002). *Sosyal-siyasal ve ekonomik yönüyle Muğla (1923-1960)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akça, B., Akça, S. (2021). Muğla'nın tarihçesi. İçinde *Muğla Kent Ekonomisi* (ss. 1-15). Detay Yayıncılık.
- Akgünlü, V. L. (2008). *Muğla'nın sosyo-ekonomik yapısı*. Muğla Mermerciler Derneği.
- Aksoy, Y., Akpınar, A. (2011). Muğla evleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 3(9), 129-149.
- Balamir, Ö. (2010). *Yeni arkeolojik ve epigrafik bilgiler ışığında Karia bölgesinin tarihi coğrafyası*. [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Buluç, S. (2006). İlkçağda Muğla. İçinde *Tarih İçinde Muğla* (ss. 1-10). Muğla Belediyesi Yayınları.
- Çakmak, Ş. (2013). *Muğla cami ve mescitleri*. Muğla Belediyesi Kültür yayınları.
- Çıpan, M. (2014). *Muğlalı Şahidi Dede*. İlim Yayma Cemiyeti.
- Erdem, İ. (1995). *Anadolu Selçukluları İlhanlı ilişkileri (1258-1308)*. [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Ekmekci, A. (2014). *Muğla cami ve mescitleri*. [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Eroğlu, Z. (2011). *Muğla tarihi*. Muğla Belediyesi yayınları.
- Faroqhi, S. (2006). Menteşeoğullarından Osmanlılara Muğla. İçinde *Tarih İçinde Muğla*. İlhan Tekeli (der.), Muğla Belediyesi Yayınları.
- Gökmen, E. (2012). XVIII. yüzyılda Muğla'da dini ve sosyal yapılar. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (28), 74-111.
- Gölpınarlı, A. (1963). *Mevlevî âdab ve erkânı*. Yeni Matbaa.
- Göyünç, N. (1991). Osmanlı devletinde mevleviler. *Belleten* 55(213), 351 – 358.
- Kahraman, M. (2018). *Menteşe yöresinde şehirler ve şehirleşme: Muğla şehri*. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Karaçay, Y., Kocaoğlu U., Fazilet P. (2019). Klasik dönem Menteşe sancağı eğitim kurumları. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 1(1), 72-97.
- Koca, F. (t. y.) *Muğla'da kentsel büyüme ve çeper-kuşak oluşumu ve değişen kent formu*, file:///E:/ibrahim%20%C5%9Fahidi/feray%20koca%20mu%C4%9Fla.pdf, (08.01.2025).
- Kuban, D. (t. y.) *Anadolu -Türk şehri tarihi gelişmesi, sosyal ve fiziki özellikleri üzerinde bazı gelişmeler*, <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/tugba.kara/141052/Kuban,%20Anadolu%20t%C3%BCrk%20%C5%9Fehri.pdf>.53-73, (20.02.2025).
- Küçük, S. (2006). Geçmişten günümüze mevlevilik. *Demokrasi Platformu* 2(6) ,77-122.
- Kütükoğlu, M.S. (2010). *Menteşe sancağı 1830 (nüfus ve toplum yapısı)*. Türk Tarih Kurumu.

- Mete, Z. (2004). *XV. ve XVI. yüzyıllarda Muğla ve yöresi*. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Mete, Z. (2007). Muğla. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (30)* (ss. 376-379). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Nalçakar, A., Ülger, A. Ö. (2014). Muğla'da bir çınar "İbrahim Şahidi Dede" hayatı ve eserleri. 1. *Uluslararası Mevlevilik ve Şâhidî Sempozyumu*.
- Peçinkaya Yıldırım, M. (2022). *Batı Anadolu beyliklerinde mevlevilik ve mevlevihaneler (Menteşeoğulları, Saruhanlıoğulları ve Aydınoğulları)*. [Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi].
- Satı, M. (2013). *Muğla ticaret yapıları*. [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Yök Tez.
- Sevin, V. (1982). Anadolu'da Yunanlılar. *Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi (2)* (214-416). Görsel Yayınlar.
- Şimşekler, N. (1998). *Şahidi İbrahim dedenin Gülşen-i Esrar-ı*. [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Tosun, Y. (1979). *17-19. yüzyıllarda batı Anadolu'da Osmanlı-Türk şehir dokuları oluşturan evler ve korunmaları*. [Doktora tezi, Mimar Sinan Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Uykucu, E. (1983). *İlçeleri ile beraber Muğla tarihi (coğrafya ve sosyal yapı)*. Gümüş basımevi.
- Yazıcı, M. (2002). *XVI. yüzyılda batı Anadolu bölgesinde (Muğla, İzmir, Aydın, Denizli) Türkmen yerleşimi ve demografik dağılımı*. [Yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Yazıcı, M. (2017). XVI. yüzyılda Menteşe sancağında mekânın organizasyonu. *Muğla Şehir Yazıları*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.
- Yücel, B. (2018). *Muğla kentsel gelişim süreci ve turizm*. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez.